

Bráda Gábor

A fehérgólya

Bráda Gábor

A fehérgólya

Könyvműhely kiadó

2024

Írta: Bráda Gábor

Készítette:

www.konyvmuhely.hu Tel: (46) 532-085

 **Könyvműhely.hu**
PARTNER A KÖNYVKIADÁSBAN

Előszó

Mai világunkban kiemelt fontossággal bír természeti értékeink megvédése. Állat, és növényfajaink megvédése, megóvása. A természet körforgásában minden növény, és állatfaj fontos szerepet játszik. Fontos elemei ennek a láncnak a madarak.

A madarak fontos szerepet játszanak beporzásban, így tehát a növények szaporodásában, valamint a rovarok túlszaporodásának megelőzésében. A madarak a világ minden táján, minden kontinensen jelen vannak, és igen csak érzékenyek a környezeti változásokra. Ez a könyv a Magyarországon is honos madarak egyik legismertebb képviselőjéről gyűjt össze minden tudnivalót. Ez a madár a híres fehérgólya, mely az egyik legismertebb, és legnépszerűbb madár Magyarországon. A Magyar gyerekek már óvodában megismerkednek a gólyával versek, és mondókák által, valamint nagy szerepe van a magyar hiedelem világban is.

Gólya, gólya, gilice
mitől véres a lábad?
Török gyerek megvágta,
Magyar gyerek gyógyítja,
sípbal, dobbal,
nádi hegedűvel.

A madarak általános jellemzői



Kékbegy (*Luscinia svecica*)

Az állatvilág egyik legnagyobb számú képviselői a madarak (Aves). A madarak több mint tíz ezer fajjal képviseltetik magukat a földön, melyből nagyjából 374 faj fordul elő Magyarországon. Közülük kb. 200 hazánkban fészkel.

A madarakra jellemző legfőbb ismertetőjeleket már kisiskolában megtanuljuk: testüket toll borítja, szárnyaik vannak, és tojással szaporodnak. A madarak az állatok közösségén belül a gerinchúrosok törzsébe, azon belül a gerincesek altörzsébe, ezen belül a hüllőszerűek csoportjába tartoznak. Megkülönböztetünk röpképes, és röpképtelen madarakat. Vannak házasított képviselőik, melyek több száz éve haszonállatként, vagy háziállatként élnek együtt az emberrel. Persze a legtöbb faj vadonélő, de közös tulajdonságuk hogy, igen érzékenyek az ökoszisztéma változásaira, mint például a globális felmelegedés. A madarak igen fontosak nem csak az ember, de a természet számára is, kártevőirtó tevékenységük miatt. Nem minden madárfaj rovarevő, vannak, amelyek leginkább magvakkal, vagy rügyekkel táplálkoznak. Viszont még a növényevő madarak is rengeteg rovar fogyasztanak a fiókák kikelése idején, mivel a rovarok több tápanyagot tartalmaznak, és ettől jobban fejlődnek a fiókák. Érdekesség hogy, a legtöbb énekes madár rovarevő. Tehát minél több énekesmadár fordul elő kertünkben, annál jobb.

Az egyik legdíszesebb, és legszínpompásabb madárfaj a páva. A színpompás Kék páva, vagy más néven indiai páva (*Pavo Cristatus*) a fácánfélék családjába tartozik. Indiában nagy megbecsülésnek örvendő háziállat, mivel állítólag képes elbánni az egyik legveszélyesebb kígyóval, a kobrával. Másik különlegessége, ami miatt nagyon hasznos a ház körül, hogy megeszi a poloskákat is. Rovarok mellett fogyaszt még gyümölcsöket, magvakat, apróbb hüllőket is.

A tudomány mostani állása szerint a madarak múltja egészen az ősidőig nyúlik vissza, sokkal messzebbre, mint az emberé. A madár evolúció kezdetét a Jura korba teszik. A legkorábban élt ismert madárszerű dinoszaurusz az *Archaeopteryx* volt, mely a nagyjából 230 millió évvel ezelőtt a késő Triász korban megjelent Theropoda dinoszauruszok csoportjába tartozott.

Az *Archaeopteryx* kövületeken jól kivehetőek a tollazat lenyomatai, a mai madarakra is jellemző lábak, melyek végén karmok vannak, és a kezdetleges csőr.

A mai madarak az állatvilág legelterjedtebb, és leg sokszínűbb képviselői. Kutatók szerint a madaraknak több mint 80 kromoszómájuk van, vagyis háromszor annyi, mint az embernek. Madarakat a világ minden táján, az összes kontinensen találunk, még az Antarktison is.



Az Archaeopteryx kövülete.

A madarak egyedi képessége a repülés, ami természetesen a legfőbb ismertető jelük. A repülésre való képesség sok millió éves evolúció eredménye. A repülésre való képesség nem csak önmagában a szárnyaknak köszönhető.

A madarak koponyája gömbízülettel csatlakozik a nyakcsigolyához, ezért fejük rendkívül hajlékony, és a nyakcsigolyáik száma sokkal több mint az emlősöké, tizenhárom, és huszonöt között van fajtól függően. Megfigyelhető, hogy általában repülés közben nyakukat kinyújtják, valószínűleg a légellenállás csökkentésének érdekében. A repüléshez fontosak az erőteljes repülőizmok, melyek azon a hosszanti csonttaréjon helyezkednek el melyek a nagyméretű mellcsonton húzódnak végig. A madárvilág másik titka az üreges csontozat, és az ezekkel kapcsolatban álló légzsákok, amelyek nem csak légzésüket segítik, de a repüléshez is könnyebbé teszik testüket. Ezért van az, ha felemelünk, egy madarat igen óvatosan fogjuk, mert nagyon törékenynek érezzük, és szinte nem is érezzük, hogy súlya lenne. Repülés közben a madarak akárcsak a repülők a farkukkal kormányoznak. A madarak farok csontjai megrövidültek és összeolvadtak. Farkukon hosszú tollak nőnek segítve az irányítást. A madarak testtakarója a toll, mely mindamelllett, hogy segíti őket a repülésben, nagyon jól szigetel. Tollaiknak köszönhető hogy a madarak nem fagynak meg, sőt még különösebben nem is fáznak a hidegben, vagy a fagyos vízben. Némely madárfaj tollazata az életteréhez alkalmazkodik, így tehát rejtőszíne van. Más madárfajok tollazata rendkívül színes,

díszes az udvarlás miatt. Jellemzően a hímek tollazata színes, és figyelemfelkeltő, hogy tetszenek a tojóknak. A nőtények színe általában rejtőszín. A madarak másik eltéveszthetetlen ismertető jegye nem más, mint a csőr. Minden egyes madárfaj csőrrel rendelkezik. A csőrt csontok alkotják (felső káva: premaxilla és maxilla, alsó káva: mandibula) melyeket szarutok borít. A külső szarutok és a csont között véredények és idegvégződések találhatóak. A csőr tulajdonképpen nem rágószerv, a madaraknak nincsenek fogaik. Táplálékukat egyben nyelik le, és a zúza nevű zúzógyomorban aprítódik össze.

A különféle fajok táplálkozására utal a csőrük alakja:

kampós csőr: húsevők, dögevők

kúp alakú csőr: magevők

széles csőr: vízimadarak pl:kacsák, ludak,

rövid, kicsi, kampós csőr: kisebb ragadozók pl:gébicsek

hosszú, megnyúlt csőr: gázlómadarak

kissé ívelt, vastos csőr: magevők pl:tyúkfélék

keresztcsőr: magevők pl:papagájfélék

Mint tudjuk, minden madár tojással szaporodik. A tojás belső része fehérjéből és sárgájából áll. A tojássárgáját főleg zsír, vagyis lipidek alkotják. A tojás külső részét a meszes héj alkotja, melynek 94%-a kalcium karbonát. A madaraknak nincsenek külső nemi szerveik. A hímeknek heréi vannak, melyek a hasüregben találhatóak, és kettő van belőlük. A tojók páratlan petefészekkel rendelkeznek, melyben a megtermékenyítésre váró tojásrészek vannak.

Gázlómadarak



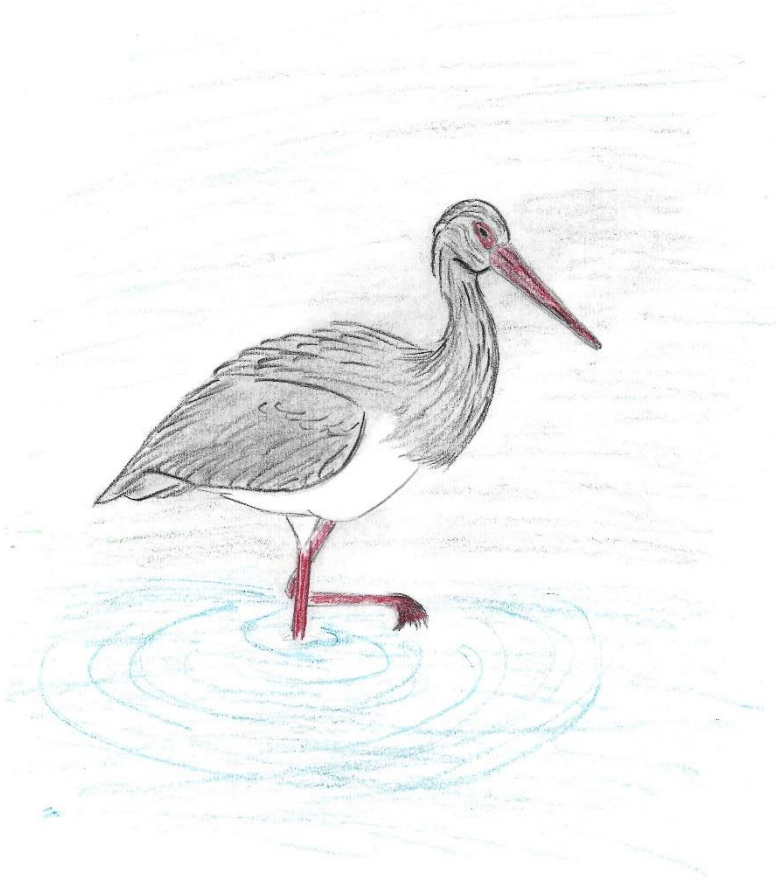
Kis kócsag (*Egretta garzetta*)

A gázlómadarak közös jellemzője, hogy táplálékukat a vízben gázolva szerzik be. Ragadozó madarak. Főként kisebb halakkal, rákokkal, csigákkal, ebihalakkal, békákkal, és gyíkokkal táplálkoznak. Könyvünk főszereplője a Fehér gólya, is e madarak csoportjába tartozik.

Gázlómadarak a gólyafélék, a gémfélék, darufélék, és a flamingófélék is. A gázlómadárfélék életük nagy részét víz közelben töltik, mivel ugyebár itt találják meg táplálékukat. Fészkeiket is általában tavak, mocsarak közelében építik, némely fajok a fákon, más fajaik pedig a nádasban, vagy a magas fű rejtekében. A legtöbb gázlómadár monogám életet él, legfeljebb költésidőben és a fiókanevelés idején állnak össze párokba. Gyakran nagy csoportokba állnak össze, és így kutatnak táplálék után. Ennek legfőbb oka a ragadozók elleni védekezés, mert hát egy nagy csapatban biztonságosabb, mint egyedül, és több őrszem tud figyelni.

Az egyik legszínpompásabb gázlómadár a szép rózsaszínes, pirosos színéről ismert, nagy telepekben élő Flamingó. Tollazatuk színét a táplálékukban, azaz a homárokban, és rákokban található pigmentek adják. Valamint az elfogyasztott algákban megtalálható karotin kölcsönzi színüket.

Magyarországi gólyafélék



Fekete gólya (*Ciconia nigra*)

A gólyalakúak rendjébe három Magyarországon is előforduló faj van jelen. A fehér gólya, a fekete gólya, valamint az afrikai marabu. A jellegzetesen nagy testű, hosszú lábú, és hosszú csőrű gólyafélék minden kontinensen megtalálhatóak. Gázlómadarak, tehát főként a sík vízpartos, főként mocsaras területek közelében fészkelnek.

A gólyafélék családjának egyik rekordere a fekete Afrikában elterjedt Nyerges gólya. Ez a madár akár több mint másfél méter magasra is megnőhet, szárnyfesztávolsága akár a három métert is elérheti. Ez a testméret valamivel nagyobb, mint a Magyarországon legelterjedtebb gólyáé. A fehér gólya szárnyfesztávolsága 155-165 centiméter, tehát fele akkora, mint afrikai rokonáé, testhossza 100-115 centiméter. A nyerges gólya egyébként eléggé feltűnő jelenség. Jól felismerhető a csőrén lévő sárga színű nyeregről, amiről természetesen nevét is kapta. Piros színű lábízületei is feltűnőek hosszú, fekete lábain. Nyaka, feje, szárnyai, és háta hátsó fele, valamint farka felső része fekete. Teste alsó része, és a háta első fele fehér. A gólyafélék családjára jellemző hogy hangjuk nincs, a legismertebb fajok, mint a fehér gólya is, a kelepelésről híresek.



Nyerges gólya (*Ephippiorhynchus senegalensis*)

Fekete Gólya:

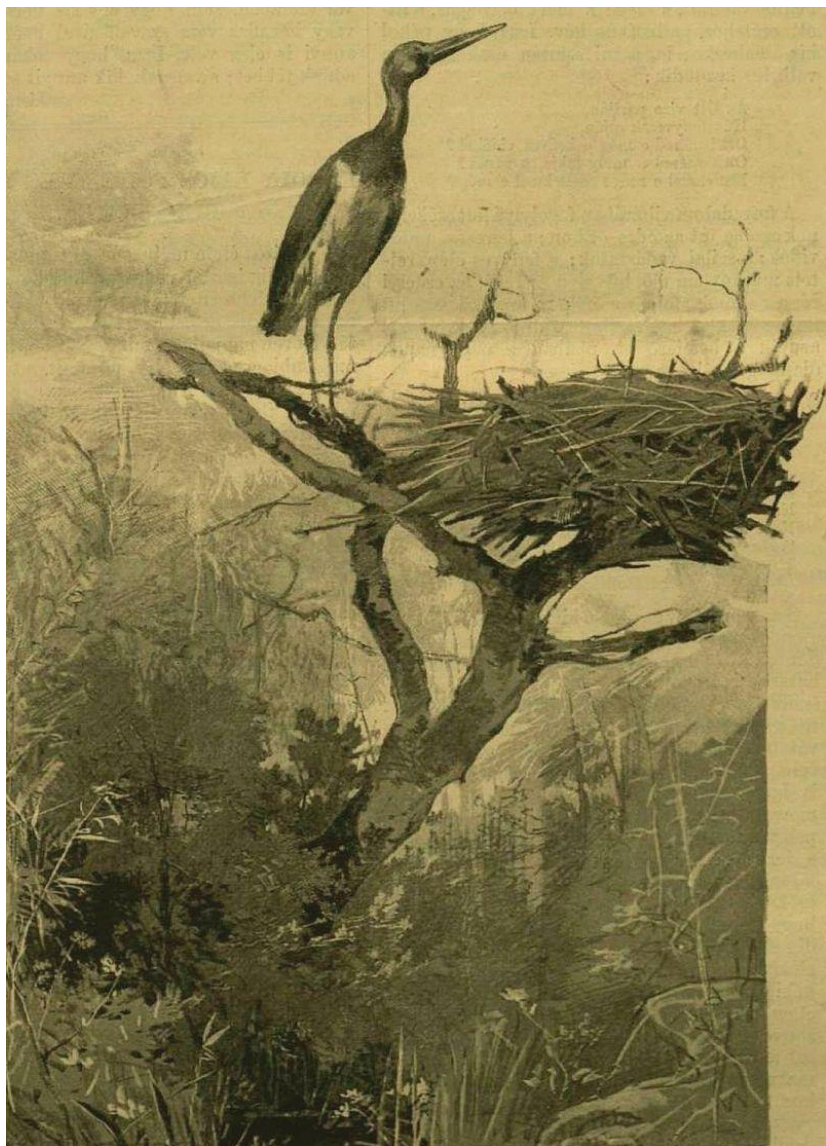
Hazánk második legelterjedtebb gólyája a fekete gólya (*Ciconia Nigra*). Kicsit kisebb testű, mint a fehér gólya. Tollazata fekete, kivéve begye, és teste alsó része, amiket fehér tollazat borít. Csőre hosszúkás, egyenes pirosos színű, szeme körül ugyan ilyen színű bőrgyűrű látható. Lábai vékonyak, hosszúak és szintén pirosak. Testhossza 90-105 centiméter, szárnyfesztávolsága 173 és 205 centiméter között van. Testtömege átlagban 3000 gramm. Főként ártéri erdőkben fészkel. Nem igazán szereti az emberi jelenlétet, eléggé idegenkedik az embertől. Nem lehet olyan jól a közelébe férkőzni, mint a fehér gólyához.



Sekély vizekben, mocsarakban kutat kisebb halak, hüllők után. Sokszor lehet találkozni vele fehér gólyák, vagy gémek társaságában, mezőgazdasági területeken, friss szántás, vagy aratás után. A telet Afrikában tölti. Március, április környékén érkezik Európába és augusztus végén gyülekeznek a hosszú útra Afrikába.

Fészkeiket viszonylag alacsonyra rakják, a földtől úgy 10-15 méteres magasságban. Fészkeik ugyanolyanok, mint fehér rokonaiké. Fészkeiket több évig is használják.

Amikor márciusban visszatérnek a telelésből, ugyanazt a fészket használják a párok, mint amiben tavaly is nevelték fiókáikat. A tojó 3-5 tiszta fehér tojást rak, általában már április első felében, és 35-46 nap, míg a fiókák kikelnek.



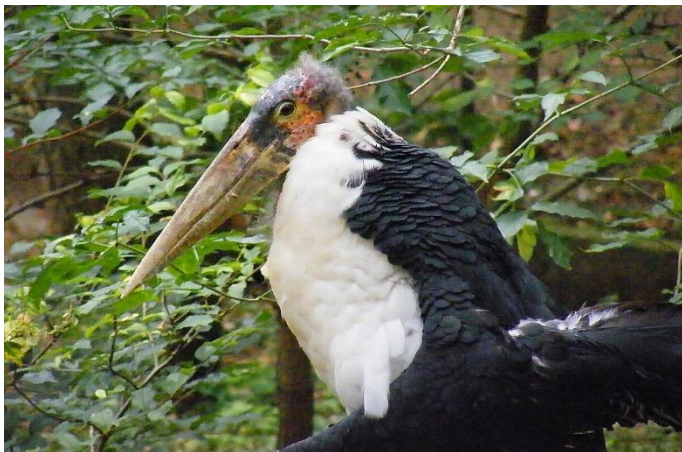
Fekete gólya fészke mellett.

Afrikai marabu

Az afrikai marabu (*Leptoptilos Crumeniferus*) külsőleg nem igazán hasonlít a többi gólyafélére. Ránézésre inkább a dögkeselyűhöz hasonlítanám. Főként Afrikában honos madár, a Szaharától délre, egészen Dél-Afrikáig elterjedt.

Magyarországon ugyan nem őshonos gólyaféle, mégis előfordult már hazánkban. 2002 május 25 és június 1 között figyeltek meg egy felnőtt, kifejlett példányt Csanytelek, és Tömörkény települések határában. Nem valószínű, hogy a madár Afrikából repült Csongrád megyébe, inkább azt valószínűsítik, hogy egy Európai vadasparkból szökhett meg a madár.

Afrikában a füves szavannák, és természetesen a mocsarak lakója. Ennek a nem túl impozáns gólyafélének a magassága 150 centiméter, szárnyfesztávolsága 320 centiméter, testtömege 9 kilogramm is lehet. A fiókák ivarérettségüket 3-4 éves korukban érik el. Egyébként fészkeiket fákra vagy sziklák közé építik, melybe 2-3 tojást rak a tojó. A fehér alapú, fekete pettyes tojásokon mindkét szülő felváltva ül, és 30 napig kotlanak rajtuk, mire kikelnek a kicsik. Az afrikai marabu étrendje változatos, akárcsak Európai rokonai, ez a gólya is a mocsaras területeken megtalálható hüllőket, kisebb halakat, viszont is fogyaszt, vagy kisebb madarakra is vadászik.



A gólyafélék rendszertani besorolása:

Ország: állatok

Törzs: gerinchúrosok (Chordata)

Altörzs: gerincesek (Vertebrata)

Altörzság: állkapcsosok (Gnathostomata)

Főosztály: négy lábúak (Tetrapoda)

Csoport: magzatburkosok (Amniota)

Osztály: madarak (Aves)

Csoport: Carinatae

Alosztály: Neornithes

Alosztályság: újmadárszabásúak (Neognathae)

Öregrend: Neoaves

Csoport: Passerea

Csoport: Ardeae

Csoport: Aequornithes

Rend: gólyaalakúak (Ciconiiformes)

Család: gólyafélék (Ciconiidae)

A fehér gólya

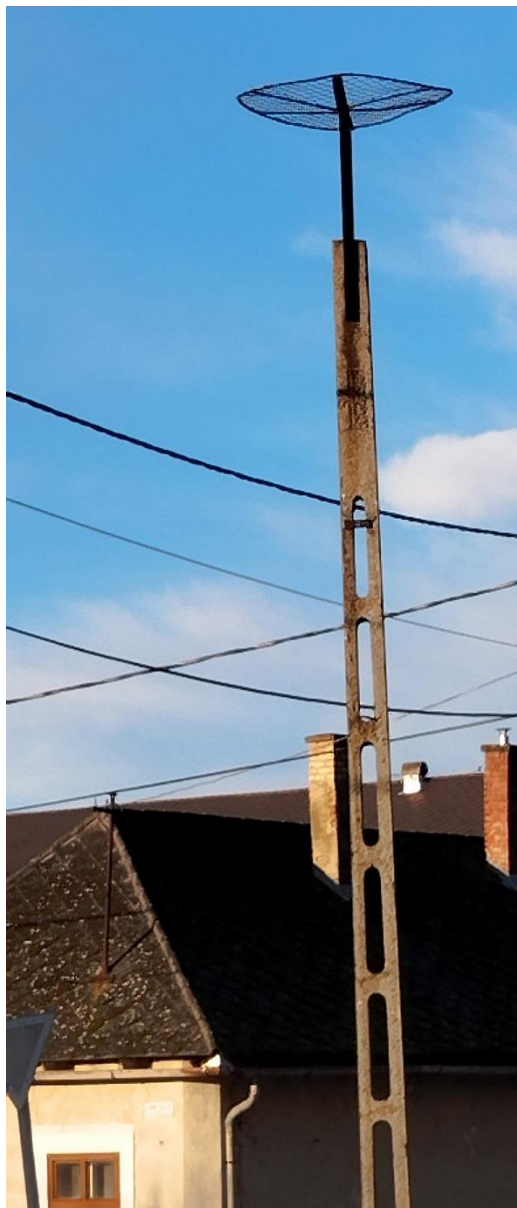


„Bújj be béka a bokorba, erre lépdél most a gólya.
Ha rád talál hosszú csőre, nem méggy többet esküvőre.”

Hazánk egyik legismertebb, és legjellegzetesebb madara a fehér gólya (Ciconia Ciconia). Európa középső, és déli részén, valamint Németországtól a Közép- Orosz hátságig fészkel. Az év többi részét Afrikában tölti. Augusztus vége felé indulnak hosszú útjukra, a Boszporusz felett átrepülve, a Nílus- folyó folyását követve érkeznek meg úti céljukhoz, ami egészen Fokföldreig terjed.

Nem bánja az ember közelségét, falvakban, külvárosokban a villanypóznák tetején építi jellegzetes, nagy fészket, melyet több évig használnak. Táplálékát rovarok, szöcskék, sáskák, békák, gyíkok, ebihalak, apró rágsálók, kígyók, esetleg kisebb halak képzik, melyeket mocsaras, lápos vidékeken, szántásokon, legelőkön, kaszálókon keresgél. A gólyák ivarérettségüket 3-5 év alatt érik el. Testhosszuk 100-110 centiméter. Hosszú, karcsú lábuk, valamint hosszú, egyenes csőrük világos pirosas színezetű. A fészkekben lévő, anyjukra váró kicsik csőre még fekete, de mire megtanulnak repülni, és eljön az augusztusi gyülekezés ideje, az ő csőrük is elnyeri ezt a piros színt. A felnőtt gólya tollazata fehér, kivéve farkát, és szárnyai hátsó részét, amik feketék. Szeme körül is fekete sáv húzódik.

Egyébként költözési időszakuk két nemzeti ünnepünkhöz kapcsolódik. Március 15.-e körül érkeznek meg hazánkba, és augusztus 20.-a környékén indulnak vissza Afrikába.



A hazai gólya állomány teljes része a lakott területek közelében, villanyoszlopokon, kéményeken fészkel. Sajnos a madár által választott fészkelő hely jelenti a fajra a legnagyobb veszélyt. A hazai gólya populáció pusztulását 90%-ban a magasfeszültségű vezetékek által okozott áramütés okozza. Szerencsére már a 70-es évektől folyik a fészkek tartószerkezetre emelése. A fehér gólya Magyarországon fokozottan védett faj, eszmei értéke 100 000 Ft.





A fehér gólya nem csak Magyarországon örvend nagy népszerűségnek. A híres gázlómadár, Fehéroroszország, és Litvánia hivatalos madara. Magyarországon, több néven is ismerik: gilice, cakó, koszta, gagó, és eszterág.

A fehér gólya szárnyai, hosszúak, és szélesek, amik alkalmasak a vitorlázó repülésre, amit gyakran alkalmaz táplálék keresgélés közben. Nyakát, és lábait kinyújtva repül. A hímek csőre 15-17 centiméter, a nőstényeké 14-16 centiméter. Lábuk 20-25 centiméter közötti hosszúságú. Téli lakhelyeiken, Afrikában kiterjedt, nagy telepekbe verődnek össze, melyekbe gyakran betársulnak az abdin gólyák is. Az abdin gólya (*Ciconia Abdinii*), egy szintén a

gólyafélék családjába tartozó faj, mely szokásaiban, és életmódjában szinte teljesen hasonlít a fehér gólyához. Az abdin gólya viszont az egész évet az Afrikai kontinensen tölti.

A fehér gólya akár 20 000 kilométert is megtehet Európai költő, és Afrikai telelőhelye között. Átlagosan napi 200-300 kilométert tesznek meg, persze útközben többször megállnak enni, inni, pihenni. A fehér gólya igen intelligens madár faj. Egyes források, és megfigyelések szerint szárazabb időszakokban nedves mohát visz a fészkébe, és azzal itatja kicsinyeit. Az igen híg, vizelet, és ürülék keveréket, ami teljesen fehér színű, a lábára üríti, és ezzel hűti magát meleg időben. Ha viszont nincs szüksége a hűtésre, akkor a fészke szélére áll, és a fészek alá ürít, ezért jó vigyázni a gólyafészkek alatt.



Párját üdvözlő gólya.

A fehér gólya legismertebb kommunikációs formája a kelepelés. Csőrük gyors összecsapkodásával gerjesztik ezt az erőteljes hangot, melyet a torokzacskó erősít fel. A kelepelés több mindent jelenthet, használják egymás üdvözlésére, udvarlásra, figyelmeztetésre, és riadóztatásra is. Hogy melyik kelepelés milyen célt szolgál, az a kelepelés ritmusától függ. A legegyszerűbb felismerni a köszöntést, amikor is kelepelés közben a gólya hátrahajtja lassan a fejét, addig, míg a hátához nem ér.

A legismertebb legenda a fehér gólyáról, az hogy ő hozza az újszülötteket. Ez a hiedelem nem csak hazánkban elterjedt mese, hanem ezt tartják a fehér gólyáról, Észak-Afrikában, a Közel-Keleten, valamint az Amerikai kontinensen is. A mese mi szerint a fehér gólya hozza csőrében, pólyába tekerve az újszülött kisbabákat az arra érdemes szülőknek, a 19. században született, a napjainkban is híres, Dán meseíró Hans Christian Andersennek köszönhetően.

Az ókori Egyiptomban a fehér gólyát a tisztaság szimbólumának tekintették. A fehér gólya ábrájával jelképezték az emberi lelket.

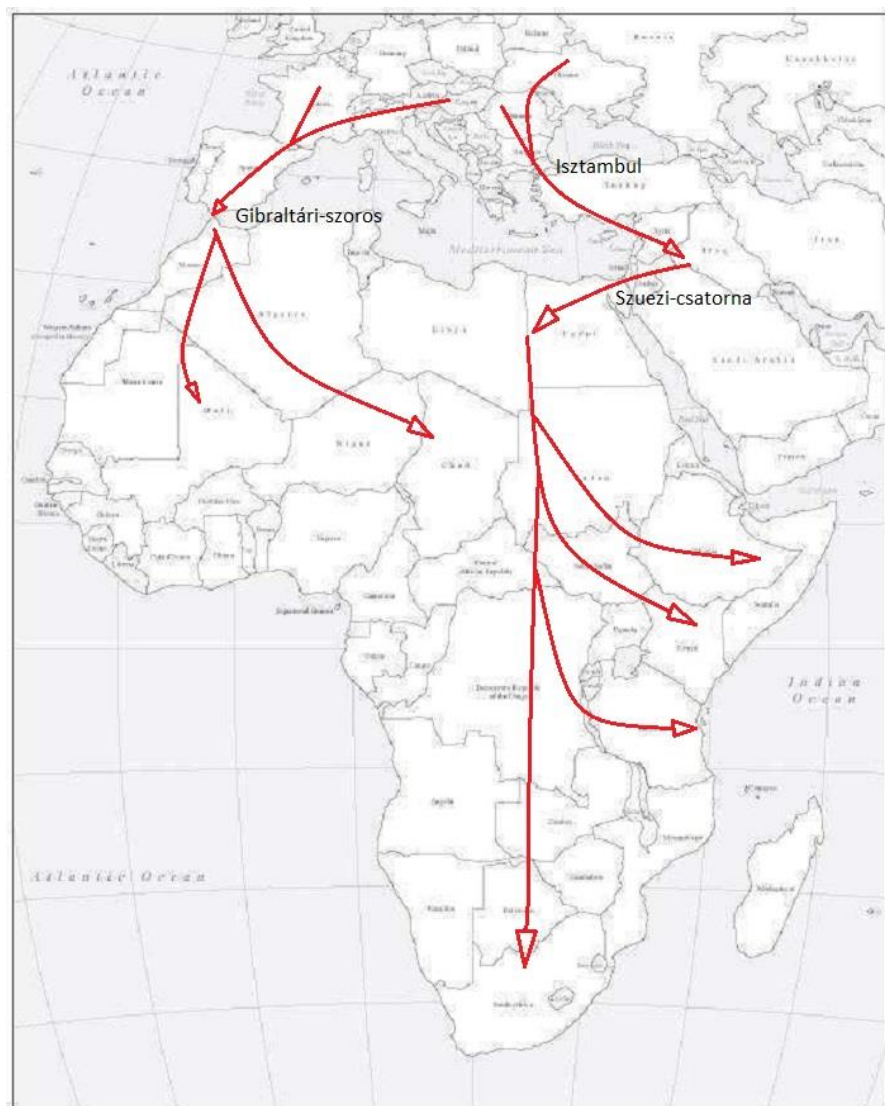


Bartos Erika: Kelepelő

Kelep-kelep, kéményünkön
kelepel a gólya.
Éhes már a fészekben a
négy gólyafióka.
Kelep-kelep gólyaszülők,
vigyázzák a fészket,
etetik a fiókákat,
sorra mind a négyet.
Kelep-kelep, felnő a négy
pelyhes tollú jószág,
várja már a gólyákat egy
napsütötte ország.
Kelep-kelep, itt van az ősz,
nekivágnak délnek,
visszatérnek tavasszal,
ha vége már a télnek.



Vándorlás előtt gyakran láthatjuk a nagy gólyacsapatokat, ahogy nagy magasságban körbe, körbe keringenek a levegőben. Ilyenkor tulajdonképpen azt látjuk, ahogy a gólyacsapat spirálszerűen emelkedik egy légáramlaton, és ezt meglovagolva megkezdjék hosszú útjukat Afrikába. A gólyák útjuk nagy részét siklórepülésben teszik meg, mivel ez a repülési forma sokkal energiatakarékosabb, mint az állandó szárnycsapkodás. A siklórepüléshez az úgynevezett termikék emelőerejét használják fel. A termikék az atmoszféra alacsonyabb rétegeiben kialakuló, emelkedő légáramlások, melyek csak szárazföld felett alakulnak ki. A termik a talajt érő napsugárzás visszaverődéséből jön létre. Ez egy felszálló, meleg légáramlat. Ezért van az, hogy csak szárazföld felett alakul ki. A gólyák ezeket a légáramlatokat kihasználva teszik meg útjuk nagy részét. Ezért is van az, hogy vonulásuk útvonala szárazföld felett vezet, és a lehető legkisebb utat teszik meg vízfelület felett. A szárazföld felett a gólyák akár 1500 méter magasságig is felszállhatnak a légáramlatoknak köszönhetően. Egy felnőtt fehér gólya repülési sebessége kb. 45 km/h.



A fehér gólya vonulási útvonalai.



Gólya felszállás közben.



Békázó fehér gólya.



Kosztolányi Dezső: A fehér gólya

Ó, polgárháború gyötrelmes álma!
Testvéri vérbe mártani a kardunk,
zsarátnok és romlás, bármerre tartunk,
a győzelem is fáj és fáj a pálma.

A menny fia mért nem mozdul a mennyben,
hogy szolgasága láncát összetépje
s kardok helyett versek zenéje pengjen,
civódó nők dévaj tereferéje?

Kiszáll a fellegek közül a gólya,
fehér, szép gólya. Száll-száll reszketőn
a homlokunk felé. Ki a tudója,
hol áll meg majd, miféle háztetőn?



Tartalom

Bevezető	5.oldal
A madarak általános jellemzői	6.oldal
Gázlómadarak	12.oldal
Magyarországi gólyafélék	14.oldal
A fehér gólya	22.oldal

Képek forrása

9. oldal: Az Archaeopteryx kövülete: <https://museum.wales/articles/1011-Archaeopteryx---the-missing-link-between-dinosaurs-and-birds>

16. oldal: Nyerges gólya: [Ephippiorhynchus_senegalensis_-
Kruger_National_Park,_Limpopo,_South_Africa-8](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ephippiorhynchus_senegalensis_-_Kruger_National_Park,_Limpopo,_South_Africa-8)

19. oldal: Fekete gólya fészke mellett: Brehm: Az állatok világa/ Fekete gólya

21. oldal: Afrikai Marabu: © 2010, Pilise Gábor.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Afrikai_marabu_P%C3%A9cs.jpg

26. oldal: Párját üdvözlő gólya:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Klappern_des_weissstorch.jpg szerző: Lanzi

30. oldal: A fehér gólya vonulási útvonalai: [africa-253676_comp_1_3_16437c9e-77a0-481e-afc3-
690eccfe050c](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Africa-253676_comp_1_3_16437c9e-77a0-481e-afc3-690eccfe050c)

24. 31. 32. oldal: Bráda Gábor fotói

6. 12. 14. 17. 22. 25. oldal: Bráda Gábor rajzai.